

A szakképző iskolák kollégiumai

Kutatásvezető: Liskó Ilona

Közreműködők: Fehérvári Anikó, Dobos Éva, Győri Noémi (NSZI)

Támogató: OM-NSZI

Időszak: 2003-2004

A kutatás eredményei alapján készült eddigi publikációk:

Liskó Ilona: A szakképző iskolák kollégiumai, 2004. FK Kutatás Közben sorozat, 257. sz.

Az eredmények összefoglalása

Az NSZI közreműködésével az Oktatáskutató Intézetben 2003-04-ben folytatott kutatásunk a szakmai iskolák kollégiumainak, ill. az ott folyó nevelőmunkának a vizsgálatára irányult. A kutatás során arra kérdésre kerestünk választ, hogy milyen tárgyi és személyi feltételek mellett működnek a szakképző iskolák kollégiumai, milyen életkörülményeket biztosítanak az ott élő tanulóknak, és mennyiben képesek hozzájárulni tanulmányaik eredményességéhez.

A kollégiumok jellemzői

Az általunk vizsgált kollégiumok 3%-a a fővárosban, egynegyede megyeszékhelyen, 29%-a városban, egyharmada kisvárosban és közel egytizede községben működik. A kollégiumok több mint fele helyi, egyharmada megyei önkormányzati és több mint egytizede nem önkormányzati (alapítványi vagy egyházi) fenntartású. A kollégiumok többsége az ott élő tanulók képzési típusa szerint vegyes összetételű, az intézmények közel kétharmadában (63%) az érettségit adó képzésben résztvevők vannak többen. Átlagosan 118 tanuló lakik egy kollégiumban, a kollégiumok döntő többsége (80%-a) koedukált. A gimnáziumi tanulókat is befogadó kollégiumok magasabb presztízzsel bírnak, mint a csak szakmai tanulókat befogadók.

Tárgyi feltételek

A szakmai iskolák kollégiumainak túlnyomó többsége (97%) szakképző iskolával közös igazgatású. A kollégiumok háromnegyede egy épülettel rendelkezik. A kollégiumok igazgatói szerint az épületek több mint fele felújításra szorul, közel egyharmaduk közepesen karbantartott, és mindössze egynegyedük tekinthető jól karbantartottnak. A szakmunkástanulókat befogadó kollégiumok rosszabb állapotban vannak, mint azok, ahol többségükben szakközépiskolások és gimnazisták laknak.

A legtöbb kollégiumban (68%) 4-6 ágyas szobákban laktak a gyerekek. Egy hálósobára átlagosan 5 tanuló, egy fürdőszobára átlagosan 10 tanuló, egy tanulószobára átlagosan 28 tanuló, egy közösségi helyiségre (klubszobára) pedig átlagosan 32 tanuló jut. A hálósobák bútorzata és berendezési tárgyai nagyon vegyes színvonalúak. Az igazgatók sokkal elégedettebbnek mutatkoztak a kollégiumi helyiségek berendezésével, mint az épületek állapotával. A tanulók közül viszont alig egyharmad mutatkozott elégedettnak a hálósobák és a közösségi helyiségek berendezésével, és alig egynegyed találta megfelelőnek a fürdőszobát. A kollégiumok berendezésének és felszereltségének hiányosságai az elégtelen finanszírozási helyzetből következnek. Az igazgatóknak több mint négyötöde kevesellte a pénzt a berendezésekre és a technikai fejlesztésekre, és majdnem háromnegyedük kevesellte a pénzt az épület felújítására.

Nevelőtanárok

Az általunk vizsgált kollégiumok összesen 1187 pedagógust foglalkoztatnak, akik között a férfiak aránya 56%. A tanárok többsége az idősebb korosztályhoz tartozik, egyharmaduk egyetemi, kétharmada pedig főiskolai végzettséggel rendelkezik. Az életutakból az derült ki, hogy a pedagógusok a „nevelőtanárságot” általában nem saját szándékukból, hanem kényszer tényezők hatására választják, s aztán vagy azért maradnak meg ezen a pályán, mert „megszeretik” ezt a tevékenységet, vagy azért, mert egyszerűen csak „beletörődnek” a helyzetükbe és már nincs energiájuk ezen változtatni.

A nevelőtanári foglalkozás előnyei között a legtöbben a nevelésre fordítható idő nagyobb mennyiségét és a gyerekekkel való kötetlen együttlét lehetőségét említették, hátrányai között pedig a kedvezőtlen időbeosztást (több műszak), a túlterheltséget (nagy csoportlétszámok), a képzettségüket meghaladó, szakmailag túlságosan nehéz feladatokat, valamint a munka nehéz értékelhetőségét és alacsony presztízsét.

Nevelőtestületek

A kollégiumokban a nevelőtestületek átlagos létszáma 7 fő. A nevelőtanárok között nagy a fluktuáció, a kollégiumok igazgatóinak a fele jelezte, hogy intézményében jelenleg is van betöltetlen státusz. Többen jelezték, hogy nem csak nevelőtanárok, hanem pedagógiai asszisztensek is hiányoznak a testületből.

A nevelőtestületekben a szakmai fórumok (értekezletek, viták, megbeszélések) az iskoláknál sokkal esetlegesebben, lazábban (sőt olykor egyáltalán nem) működnek. A nevelőtanárok a kollégiumi „nevelést” sokkal inkább eddigi tudásuk és tapasztalataik alapján végzett „egyéni” gyakorlati tevékenységnek tekintik, mint közös beszédtemát szolgáltató „együttes” szakmai munkának. A tanulók bő fele tapasztalja, hogy nevelőtanárai foglalkoznak személyes problémáival, és segítséget nyújtanak az iskolai tanuláshoz, a kollégisták 42% -a viszont azt tapasztalja, hogy a nevelőtanárok kizárólag a szabályok betartása felett őrködnek.

Részben a tudatos pedagógiai tevékenység (a „szakmaiság”) hiányából következik, hogy a kollégiumok életét meghatározó „szabályrendszer” (Napirend, Házirend) különlegesen felértékelődik, és a kollégiumi nevelőtanárok tevékenységét alapvetően meghatározó „irányelvvé” válik. Ezekre a dokumentumokra hivatkozva a nevelőtanárok többsége nem is próbálkozik különböző nevelési problémák eltérő módon történő megközelítésével, vagy megoldásával, különböző nevelési eljárások kipróbálásával, esetleg a gyerek személyiségéhez szabott nevelési módszerek alkalmazásával, hiszen ilyenkor könnyen előfordulhatna, hogy maga is szembekerül a „rendszabályokkal”.

A lényegében évtizedek óta változatlan időbeosztást tartalmazó kollégiumi „Napirend” és a főként tiltásokat tartalmazó, vagyis a magatartási-viselkedési szabályokat összefoglaló „Házirend” következetes betartása, ill. a szabályszegések következetes büntetése, egyértelműen és határozottan konzervatív pedagógiai értékrendet tükröz. Vagyis annak ellenére, hogy a közoktatásban az iskolák között már szép számmal találunk olyan intézményeket, amelyekben a gyerekközpontúság és a „liberális” nevelési elvek dominálnak, a szakképző iskolák kollégiumainak többségében mintha „megállt volna az idő”, és az intézmények makacsul őriznék a konzervatív nevelési tradíciókat. Ezekben az intézményekben a gyerekközpontú, liberális pedagógusi magatartás legfeljebb csak

„kivételképpen” jelenhet meg, és az ilyen elveket és gyakorlatot követő nevelőtanár maga is „szabályszegőnek” minősül.

Azt tapasztaltuk, hogy a nevelőtanárok esetében ritkábbak és kevésbé intenzívek a szakmai kapcsolatok más intézmények nevelőtanáraival, mint az iskolák pedagógusai között. Sem ők maguk, sem vezetőik és intézményeik fenntartói nem tulajdonítanak túl nagy jelentőséget szakmai fejlődésüknek és továbbképzésüknek.

Igazgatók

A kollégiumi igazgatók átlagosan 9 éve vezetik intézményeiket. 42%-uk ezt megelőzően a kollégiummal együttműködő szakképző iskola tanára volt, egyharmaduk dolgozott korábban ugyanebben a kollégiumban nevelőtanárként. Az igazgatók többsége (59%-a) férfi, és többségük (56%) egyetemi végzettséggel rendelkezik, átlagéletkoruk 51 év. Az igazgatók között valamivel több a férfi, sokkal több az egyetemet végzett tanár, és lényegesen több az idősebb tanár, mint a nevelőtanárok között.

A kollégiumi igazgatóktól elsősorban az intézmény menedzselését (a tárgyi feltételek és az anyagi támogatások biztosítását) várják el kollegáik. Az igazgatók közel háromnegyede a kollégiumok berendezésének korszerűsítését, 60%-uk pedig az épületek karbantartását tekinti jelenleg a legaktuálisabb gondjának. Egyötödük gondolja úgy, hogy a nevelőtanároknak túlságosan alacsony a fizetése. A tanulókkal kapcsolatban az igazgatók számára a legnagyobb nehézséget a tanulmányi gondok jelentik. Emellett 38%-uk jelezte, hogy gondot okoz a tanulók magatartási problémája, további egyötödük szerint pedig a szülőkkel való kapcsolattartás is nehézségbe ütközik.

Szolgáltatások

A kollégiumok szolgáltatásai közé részben az ott lakó gyerekek tanulását és szabadidejének tartalmas eltöltését biztosító eszközök tartoznak, részben pedig azok a programok, amelyek tudásukat, tájékozódásukat, műveltségüket gyarapítják, és életüket gazdagabbá és kellemesebbé teszik.

A szolgáltatások egyik legfontosabb fajtáját jelenleg a számítógépek és az informatikai programok jelentik. A szakképző iskolák kollégiumaiban jelenleg átlagosan 11 tanuló használ egy számítógépet, és az intézmények egyötödének nincs csatlakozási lehetősége a világhálózathoz. Azt tapasztaltuk, hogy éppen azok a hátrányos helyzetű diákok nem juthatnak hozzá jelenleg a kollégiumokban az Internethez, akiknek erre a legnagyobb szükségük lenne.

A szakképző iskolák kollégiumaiban a könyvtári szolgáltatás is kifejezetten siralmasnak mondható. Mindössze a kollégiumok 58%-ában van egyáltalán valamilyen könyvtár terem, amely általában igen csekély számú, és korlátozott színvonalú állománnyal rendelkezik. Vagyis a kollégiumok közel fele jelenleg egyáltalán nem használja ki azokat a lehetőségeket, amelyeket egy jól felszerelt kollégiumi könyvtár a tanulók neveléséhez, készségfejlesztéséhez és iskolai boldogulásához nyújtani tudna.

A kollégiumoknak mindössze 47%-ában van valamilyen sportolásra alkalmas helyiség, de az esetek többségében a diákoknak lehetőségük nyílik az iskolák tornatermeinek és sportpályáinak használatára.

A kollégisták szabadidős foglalkozásai közül a leggyakoribb a TV nézés és a videózás, egyéb kollégiumi programokra (szakköri foglalkozások, társasági rendezvények, színházlátogatások, kirándulások, stb.) elsősorban a nevelőtanárok aktivitásának függvényében, intézményenként változó gyakorisággal kerül sor.

Rendszabályok

A kollégiumok életét alapvetően két rendszabály-gyűjtemény, a Napirend és a Házi rend szabályozza. A Napirend előírásai egyrészt az iskolák igényeihez (tanítási idő) alkalmazkodnak, másrészt pedig a kollégisták „egészséges életmódjáról” kialakított elképzelésekhez (pl. alvási idő, étkezések, stb.). A Napirend által szabályozott időbeosztás valamennyi kollégiumban nagyon hasonló életformát eredményez. A nevelőtanárok többsége a „szabadságot” (kimenőt) büntetési és jutalmazási eszközként használja. A napirend szigorú beosztását a nevelőtanárok többsége szükséges és nélkülözhetetlen eszköznek tartja, amely nélkül a kollégium rendje nem biztosítható, miközben többen megjegyezték, hogy ők maguk képtelenek lennének olyan szigorú időbeosztással élni, amilyent tanítványaiktól megkövetelnek.

Házi rend a kollégiumban kötelező magatartási szabályokat gyűjti össze. Előírásai részben az együttélésre vonatkozó szabályokat tartalmazzák, részben pedig azokat az ún. magatartási, vagy viselkedési követelményeket, amelyeket a felnőttek (a nevelők) elvárnak a kollégistáktól. A kollégiumokban a szabályok megszegése mindennapos gyakorlatnak számít, holott a Napirend és a Házi rend előírásainak megsértése esetén a kollégiumok többsége a büntetések egész tárházával (fokozat-rendszerével) áll készen a megtorlásra, „szóbeli figyelmeztetéstől” a kollégiumból való kizárásig. A kollégiumból való kényszerű eltávolítást azonban csak igen ritkán alkalmazzák, aminek az az oka, hogy az intézményeknek igen „drága” minden gyerek, az utánuk kapott, és az intézményfenntartáshoz nélkülözhetetlen fejkvóta miatt.

A tanulók jellemzői

A kollégiumok legtöbbszörében jelenleg nincs zsúfoltság, és nincsenek elhelyezési problémák. Ez általában a gyereklétszám csökkenésének köszönhető. Az elmúlt két évben a diákok száma a kollégiumok közel egyharmadában (31%) csökkent, több mint egyötödében (22%) növekedett és közel a felében (47%) nem változott

Ahogy a szakképző iskolák képzési formái bővültek az elmúlt évtizedben, ugyanúgy váltak képzési formák tekintetében egyre „vegyesebb” összetételűvé a szakképző iskolák kollégiumai is. A kollégiumok többsége a tanulók társadalmi származása szempontjából is vegyes összetételűnek számít. Annál magasabb a hátrányos helyzetű és veszélyeztetett családi körülmények között élő gyerekek aránya, minél több szakmunkástanuló él a kollégiumban. Valamennyi kollégiumban az átlagosnál több középosztályi gyereket találunk az ún. „fehérgalléros” szakmák tanulói között (pl. informatika, közgazdaságtan, egészségügy, stb.), és az átlagosnál több hátrányos helyzetű gyereket találunk az ipari és mezőgazdasági szakmák tanulói között.

Az igazgatók szerint átlagosan a gyerekek 36%-a tekinthető hátrányos helyzetűnek és 10%-a tartozik a veszélyeztetettek közé. Ez lényegében azt jelenti, hogy a tanulók közel fele (46%)

problematikus családi körülmények közül érkezik a kollégiumba. A többségükben szakmunkástanulókat befogadó kollégiumokban a hátrányos helyzetű tanulók aránya 10%-kal magasabb, a veszélyeztetettek aránya pedig majdnem háromszor akkora, mint a többségükben érettségizőket befogadó kollégiumokban.

A többségükben szakmunkástanulókat befogadó kollégiumokban a legjellemzőbb az is, hogy az igazgatók és a tanárok a kollégisták „romló” társadalmi összetételéről (egyre több a szegény család és a munkanélküli szülő), romló iskolai teljesítményéről (egyre gyengébb tanulmányi eredménnyel lépnek be a középfokú iskolába) és romló magatartási helyzetéről (egyre több a beilleszkedési és szabálykövetési problémával küszködő gyerek) számoltak be.

Tanulási problémák

A középiskolai kollégiumok egyik legfőbb funkciója elvileg az lenne, hogy támogassák az ott lakó tanulókat iskolai tanulmányaik eredményességében. Erre az esetlek nagy többségében igen nagy szükség mutatkozik. A nevelőtanárok szerint ugyanis a szakképző iskolák kollégiumaiban lakó gyerekek többségének gyenge a tanulmányi eredménye, és súlyos tanulási problémái vannak. Különösen súlyosak a tanulási problémák, és ennek megfelelően gyengék a tanulmányi eredmények a szakmunkástanulók esetében, akik között sok a falusi iskolából jött, hátrányos helyzetű gyerek, és akiknek esetében a kollégium pótolhatná mindazt a segítséget, amelyet általános iskolás korukban szüleiktől nem kaphattak meg.

Elvileg a szakképző iskolák valamennyi kollégiuma fontos feladatának tekinti a tanulásban való segítségnyújtást. A gyakorlati segítségnyújtás területén azonban már jelentős különbségek mutatkoznak a kollégiumok között. Azt tapasztaltuk, hogy vannak olyan kollégiumok, ahol a tanulás „segítése” a nevelőtanárok nagyon komolyan vett feladatának számít (ezekben a kollégiumokban a bentlakók többsége érettségire készül), és vannak olyanok is, ahol ezt a funkciót a nevelőtanárok maguk sem veszik túlságosan komolyan (ezekben főként szakmunkástanulók laknak). Vagyis a kollégiumok tanulási segítségnyújtási aktivitását nem a tanulók rászorultsága szabja meg, hanem a kollégiumokkal együttműködő iskolák követelményei.

Majdnem minden kollégium (96%) biztosít felzárkóztatási vagy korrepetálási lehetőséget a diákoknak, ezen kívül informatikai oktatás folyik az intézmények felében, művészeti oktatás 42%-ukban, és valamilyen formában nyelvoktatás is folyik a kollégiumok egynegyedében. Valamennyi szolgáltatási fajta nagyobb valószínűséggel elérhető a nagyvárosok nagyobb létszámú kollégiumaiban, valamint a nem önkormányzati fenntartású kollégiumokban, és a többségükben érettségire készülő diákokat befogadó kollégiumokban. Vagyis leggyakrabban éppen ott hiányoznak ezek a kiegészítő oktatási szolgáltatások, ahol éppen a legnagyobb szükség lenne rájuk.

A rendszeres és folyamatos tanulási segítség elmulasztásának a legtöbb esetben három fő oka van: az idő, a szakértelem és a pénz hiánya. Vagyis azt tapasztaltuk, hogy jelenleg a szakképző iskolák kollégiumaiban a tanulmányi eredmények javításához szükséges eljárások alkalmazására sok esetben sem a megfelelő személyi, sem a megfelelő anyagi feltételek nem állnak rendelkezésre.

A legjellemzőbb gyakorlat az, hogy a nevelőtanárok azokban az esetekben segítenek a kollégistáknak a tanulásban, ha nagy baj van (bukásra állnak), és segítségük az ilyen esetek többségében sem nevezhető szakszerűnek. Vagyis a szakképző iskolák kollégiumai jelenleg

messze nem képesek ellátni azt a tanulás eredményességét javító programot, amelyre hátrányos helyzetű, tanulási lemaradásokkal és tanulási nehézségekkel küszködő, és megfelelő tanulási technikákat nélkülöző kollégisták érdekében szükség lenne.

Magatartási problémák

Azt tapasztaltuk, hogy az érettségit adó képzésben tanulóknak lakóhelyet biztosító kollégiumokban jobb a fegyelmi helyzet, mint azokban, ahol többnyire szakmunkástanulók laknak, és a lány kollégiumokban jobb a helyzet, mint a fiúk intézményiben. Különösen a szakmunkástanulókat fogadó kollégiumok nevelőtanárai panaszkodtak a fegyelmi helyzet utóbbi években bekövetkezett romlásáról.

A kollégiumokban a rendszabályok megsértése számít a leggyakoribb magatartási problémának, de igen gyakori a dohányzás, sok helyen jelent problémát az alkohol fogyasztás és a gyerekek között megmutatkozó agresszív magatartás is. A magatartási vétségeket a kollégiumok háromnegyede elég szigorúan, egynegyede pedig nagyon szigorúan bünteti. Ahol szigorúbban büntetnek, ott több a vétség, és ahol enyhébbek a büntetések, ott kevesebb. Vagyis a szigorú büntetésekkel általában nem lehet megakadályozni a szabályszegések előfordulását.

A diákok közötti agresszió előfordulása a tanulók képzési formája szerint nem mutatott szignifikáns eltérést, de mind az érettségizőket befogadó, mind a szakmunkás többségű kollégiumokban elsősorban a fiúkra jellemző. A gyerekek körében megnyilvánuló agresszió gyakori formájának számít az idősebbek agressziója a fiatalabbakkal szemben, amelynek sajátos, rituális eljárásai is kialakultak. A fiatalabbakkal szembeni agresszió magyarázata ezekben az esetekben általában a „beavatás”, vagyis a legifjabb kollégisták „hozzászoktatása” a kollégiumi rendhez, ill. a kollégisták között uralkodó hierarchiához.

Az agresszív beavatási eljárások meghonosodásában nyilvánvalóan szerepet játszik a katonasághoz hasonlóan, hierarchikusan szerveződő, tekintélyelvű kollégiumi struktúra is, vagyis az a Napirend és Házirend szabályaival körülbástyázott, a katonasághoz hasonlóan merev intézményi közeg, amelyben az életkorral együtt növekvő tapasztalat előjogokat biztosít. Vagyis a fiatalabbakat „beavatás” címen bántalmazó idősebb kollégisták nem tesznek mást, mint azonosulnak intézményük (vagyis nevelőtanáraik) konzervatív, tekintélyelvű szemléletével, miközben alkalmat teremtenek maguknak arra, hogy rituálisan megtorolják a fiatalabbakon mindazokat a sérelmeket, amelyeket korábban ugyanezekben a tekintélyelvű intézményekben maguk is elszenvedtek.

A szerző elérhetősége:

Liskó Ilona

Felsőoktatási Kutatóintézet

1146 Bp. Ajtósi Dürer sor 19-21.

lisko@ella.hu